

W.

Van Steve Sem-Sandberg verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

De onzaligen van Łódź
Ravensbrück
De kinderen van Spiegelgrund

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Steve Sem-Sandberg

W.

Vertaald uit het Zweeds
door Geri de Boer

Ambo|Anthos
Amsterdam

Met dank aan de Swedish Arts Council voor het verlenen
van een subsidie voor de vertaalkosten.

SWEDISH ARTSCOUNCIL

ISBN 978 90 263 5353 6

© 2019 Steve Sem-Sandberg

Citaten op p. 5 en 259 zijn afkomstig uit Georg Büchner,
Woyzeck, Suhrkamp Verlag AG

Het gedicht op pag. 225 is 'Die Welt und die Bücher'
van Johann Gottfried von Herder.

First published by Albert Bonniers Förlag, Sweden

Published by arrangement with Nordin Agency AB, Sweden

© 2022 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,
Amsterdam en Geri de Boer
Oorspronkelijke titel *W.*

Oorspronkelijke uitgever Albert Bonniers Förlag

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie © Shutterstock / Yosuke Hasegawa

Foto auteur © Stefan Tell

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

WOYZECK [vertrouwelijk]: Luister, dokter, hebt u weleens iets van de dubbele natuur gezien? Wanneer de zon hoog staat en het lijkt alsof de hele wereld in vlammen op zal gaan – op dat moment sprak een vreeswekkende stem me toe!

DE DOKTER: U hebt een aberratie, Woyzeck.

WOYZECK [legt een vinger tegen zijn neus]: De zwammen, dokter, dat is het! Hebt u weleens gezien in welke wonderlijke figuren de zwammen op de grond groeien? Als iemand dat toch eens kon verklaren!

Georg Büchner: *Woyzeck*

I

Bij onderzoek van de inquisiet

Als we gedetailleerd onderzoek doen naar het leven van de patiënt voordat zijn psyche werd verstoord, komen we waarschijnlijk tot de conclusie dat de oorzaak van het barsten van hersenen en bloedvaten te vinden is in de inferieure wijze waarop zijn leven is geleefd, en de excessen en het morele verval ten tijde daarvan.

Johann Christian August Heinroth,
*Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens oder
der Seelenstörungen und ihrer Behandlung (1818)*

(Steek haar neer steek dat mens van Woost neer
steek haar neer zodat ze sterft...!)

Bij het politieverhoor naderhand kon hij zich niet herinneren waar de woorden vandaan waren gekomen of welke stem ze had uitgesproken en zei hij alleen maar dat het was geweest alsof een reuzenhand hem opeens om de borst had gegrepen en tegen de grond had gegooid. En de kracht van die beweging was zo, ja, hoe moest hij het zeggen, zo *verstommend* geweest dat het achteraf leek alsof er helemaal niets was gebeurd, alsof de woorden niet eens uitgesproken waren. Hij had met Johanna afgesproken dat ze elkaar die dag bij Funkenburg zouden zien. Of liever gezegd: hij wist niet zeker of ze iets hadden afgesproken. Toen ze elkaar de vorige keer hadden gezien, was zij naar hem toe gekomen en had ze hem voor het eerst sinds lange tijd aangeraakt, en had ze de naam van een soldaat bij de stadswacht genoemd van wie ze dacht dat hij hem kende, en later had hij gevraagd of ze niet ook een keer met hem wilde wandelen, de avonden waren nu immers zo lang en licht. En ze had hem aangekeken met haar schuine, wolfachtige ogen en met dat glimlachje dat ze hem om de een of andere reden zo vaak toewierp, geamuseerd en tegelijk een beetje medelijdend, zoals je naar een kind kijkt, en ze had gezegd dat ze dat graag wilde doen. Maar ze hadden niets vast afgesproken, zei hij, en de twee politiemannen staarden hem niet-begrijpend aan. De ene agent zat achter een zwaar eikenhouten bureau en had dun haar, de andere was een aanzienlijk jongere collega, dun en slungelig. De jongste maakte het proces-verbaal op, maar in plaats van te schrijven draaide hij met zijn duimen en bevochtigde hij zijn lippen met zijn tong, alsof hij er slecht tegen kon om zich in dezelfde ruimte te bevinden als een man die was betrapt op de gruwelijkste van alle mogelijke daden. W. keek naar zijn eigen handen. Ze trilden

niet meer. Daarom was hij al in de ochtend naar De Vergulde Gans gegaan, zei hij ten slotte. Hij wist niet zeker of ze hadden afgesproken om elkaar te treffen, ze had dat per slot van rekening niet beloofd. Maar ze was daar niet toen hij kwam. Ze was ook niet bij Warneck of in de Sandgasse, waar ze een kamer huurde van mevrouw Wognitz. Ze moest al vroeg in de ochtend op pad zijn gegaan of ze was 's nachts helemaal niet thuis geweest, en toen besloot hij daarheen te gaan, dat was de eerste keer. Waarheen te gaan? vroeg de agent. Naar Funkenburg. Naar het restaurant in de tuin. Ze had daar misschien al vroeg willen zijn om zich te verzekeren van een tafel vlak bij de muziekkapel. Hoewel hij van een paar bekenden die bij de oude brouwerij rondhingen had gehoord dat ze eerder die ochtend op de Brühl was gezien, arm in arm lopend met de soldaat Böttcher – en die Böttcher kende hij, een grote, statige kerel met een wat blozend gezicht, een borstelige snor en bakkebaarden. Hij had hen al eerder samen gezien. Eén keer was dat in Bosens Garten. Hij was vlak langs hen heen gelopen en had besloten hen niet te groeten. Maar hadden die twee zich iets van hem aangetrokken? Ze hadden gearmd gelopen en Johanna had alleen maar oog gehad voor die ander, ze had naar hem geglimlacht, maar dat was beslist niet zoals ze naar hem, Woyzeck, glimlachte, naar wie ze lachte zoals je naar een kind of een zwakbegaafde doet, maar onbevangen, hij zou zelfs willen zeggen brutaal, en er was vast en zeker iets met dat lachje wat hem ziedend had gemaakt, want later, hij wist niet of het diezelfde avond was of een andere avond of zelfs een paar weken later, was hij zo kwaad en wanhopig geweest dat hij het niet kon nalaten haar op te zoeken in de Sandgasse, hoewel ze hem dat uitdrukkelijk verboden had, en toen wist hij natuurlijk niet of die Böttcher weer bij haar was, of iemand anders, en hij had het ook niet kunnen zien, want mevrouw Wognitz, bij wie ze een kamer huurde, was tussenbeide gekomen met een bezem en had hem, kst kst, alle trappen af gejaagd en later had ze in de raamopening staan schreeuwen, zodat de hele buurt het kon horen: *scheer je weg, Woyzeck, scheer je weg; vaarwel, vaarwel...!* De agent verliest nu definitief zijn geduld met hem. Hij wil weten hoe het met het moordwapen zit. Had hij dat al bij zich toen hij zich de eerste keer naar Funkenburg begaf, dus 's morgens? Of pas toen hij had vernomen dat de weduwe Woost het had aangelegd met die soldaat, hoe hij ook heten mocht? Hoe heette hij ook weer? Dat laatste zegt hij tegen zijn ondergeschikte, die snel mompelend zijn aantekeningen doorleest. Blöttcher, zegt hij, en hij bevochtigt zijn mondhoeken met zijn tong. Of had hij het wa-

pen al eerder aangeschaft? En zo ja, hoe was hij er dan aan gekomen? W. strijkt met beide handen over zijn gezicht. Hij begrijpt maar niet waarom ze zich zo druk maken om het wapen. Hij probeert uit te leggen dat hij die sabelkling al lang in zijn bezit had, hij was niet heel, meer dan de helft ontbrak eraan en hij had hem in een met leer beklede stoffen zak bewaard, maar er zat geen heft aan. Dus hij had al besloten de daad uit te voeren op het moment dat hij doorhad dat de weduwe Woost geen woord zou houden en in plaats daarvan had verkozen weg te gaan met die soldaat, hoe heette hij ook weer, Blechner? Maar zo zat het niet. Ik nam geen besluit, zegt hij zo rustig en kalm als hij kan. Alles was al besloten, concludeert de agent. Het was alsof een reuzehand mijn borst omklemde en daarna was het alsof er niets was gebeurd. Ik voelde me opgelucht, zegt hij, en hij staart naar zijn handen, die hij gevouwen op schoot houdt. Ze zijn weer gaan trillen. De agent zit ook naar W.'s handen te kijken. Laten we dan nu teruggaan naar de betreffende dag, zegt hij, nadat hij zijn collega een veelbetekenende blik heeft toegeworpen. Nadat u had vernomen dat de weduwe Woost in gezelschap van die soldaat Böttcher was, wat gebeurde er toen? Hij strijkt met zijn handen van de haargrens over zijn voorhoofd en ogen naar zijn kin en hals. Ze trillen nu nog meer, zijn hele lichaam trilt. Hij probeert het zich te herinneren. De dagen vloeien in elkaar over. Eigenlijk had hij de afgelopen weken geen vaste woonplaats gehad, maar vooral rondgezworven, kleine beetjes geld geleend van wie hij maar kon, geslapen waar ze hem logies wilden geven, buiten als hij niets had gevonden. Het waren immers warme, droge nachten geweest. Maar het geduld van de agent is nu definitief op. Had u hem in die tijd ook bij u? vraagt hij, en hij doelt op de sabelkling. En hij weet niet wat hij moet antwoorden. Maar dat moet de agent toch begrijpen, je verzamelt toch dingen, het was weliswaar maar een halve sabelkling, maar misschien kon hij hem ergens voor ruilen, voor eten bijvoorbeeld. Nooit, geen moment, had hij kunnen denken dat hij hem zo zou gebruiken. En later was hij alles immers toch vergeten. Ik was toevallig een paar bekenden uit de herberg tegen het lijf gelopen. De apotheker en het hulpje van de slager, Bon, en de beide leerjongens van Warneck. Ik ging een poosje bij hen zitten, omdat ze in de schaduw zaten en me iets wilden aanbieden. Dus u was al dronken toen het gebeurde? Nee, niet dronken! Hoe moet hij het uitleggen? Het was alsof hij zich ergens bevond waar geen gedachten waren. Hij herinnert zich de wind die door de hoge linden ging, het licht dat de schaduwen van de bladeren over

de nog lege tafels en over de grond onder zijn voeten streek: het patroon dat de trillende bladeren vormden, en dat hij zich opeens vrij voelt van alles wat hem anders zo bezwaart en kwelt. Leeg en als het ware gewichtsloos. Het drukkende gewicht van andere lichamen in beweging, dat anders overal is waar hij loopt, de stemmen, het geschreeuw, dat alles deert hem niet meer. Het is alsof hij ergens tussen slapen en waken zweeft, zijn lichaam verdoofd als in een diepe slaap, maar toch is hij zo helder en schoon in zijn hoofd dat alles tot hem doordringt met de volle kracht van de gewaarwording; en soms denkt hij wel dat deze toestand de enige werkelijke is. Pas wanneer dat wat er om hem heen gebeurt hem niet meer deert, is hij in staat aandacht te schenken aan wat hij zich echt wil herinneren en waar hij echt aan wil denken. Johanna's huid, waar die het blootst en minst beschermd is, achter haar oor en omlaag naar haar nek, in het kuiltje in haar hals of tussen haar schouderbladen. Haar diepe, zware lach wanneer ze hem langzaam bij zichzelf naar binnen brengt. In dat zoete, warme, vochtige. Maar dat kan hij hun niet uitleggen. Hij wendt zijn blik af van de agent, die hem nog steeds met een vorsende maar toch niet-begrijpende blik aanstaart, en kijkt weer naar zijn handen, die hij op schoot heeft met de handpalmen naar boven. Moorde-naarshanden. Ze zijn nu opgehouden met trillen. Hij herinnert zich dat het avondlicht nog lang bleef hangen nadat de klokken hadden geluid, als een groen getint koperschijnsel aan de hemel, beschermd door kerktorens en huisdaken. Er zijn veel mensen buiten en allemaal lopen ze alsof ze onmogelijk van hun eigen schaduw te scheiden zijn. Alleen zij heeft geen schaduw. Hij ziet haar aankomen over de Rossplatz, haar haar met grijze streepjes erdoor licht op in het laatste avondlicht. Ze loopt echter niet met stevige, besliste tred, zoals anders, maar alsof ze steeds op een onzichtbare hindernis stuit en zijwaarts moet uitwijken, en ze zwaait met een arm door de lucht. Maar ze is alleen. Haar cavalier heeft haar blijkbaar in de steek gelaten of hij heeft al van haar gekregen wat hij wilde hebben. Ze loopt met haar ogen naar de grond, haar mond is groot en scheef en hangt aan één kant open, zoals vaak wanneer ze heeft gedronken, alsof haar lippen zijn blijven staan in een uitdrukking van verveling en minachting. Johann, zegt ze wanneer ze hem in het oog krijgt, en ze zet nog een wankelende stap opzij, maar zonder ergernis, zonder verbazing ook, alsof ze het volkomen natuurlijk vindt om hem hier aan te treffen. En op dat moment is hij de sabelkling in zijn houder vergeten, wil hij de agent uitleggen. Op dat moment had hij daar net zo goed

spiernaakt voor haar kunnen staan, in de staat waarin hij uit de moederschoot kwam, volkomen rein en onschuldig. Hij zegt dat hij haar thuis zal brengen en pakt haar voorzichtig bij de elleboog. En ze protesteert niet, maar voegt zich of laat zich leiden. Maar hij verbeeldt zich toch dat ze samen lopen zoals ze vroeger liepen, zoals ze hoorden te lopen, zoals hij zich de hele dag, terwijl hij haar zocht, had verbeeld dat ze samen zouden lopen, arm in arm en licht tegen elkaar aan leunend. Ook al lachten de mensen hem uit. Loop je nu al weer achter die hoer van je aan? Waar heb je dat Woostmens van je gelaten? En hij zegt er niets van dat hij haar de hele dag heeft gezocht, hij zegt helemaal niets; en alles tussen hen is zoals het vroeger was, totdat ze in de Sandgasse komen, bij haar voordeur, waar ze met een onverhoedse, woedende beweging haar arm terugtrekt, alsof hij die van haar probeerde te stelen, en met haar gezicht heel dicht bij het zijne ineens schreeuwt *maar hou nou toch eens op me overal te achtervolgen!* Dan pas herinnert hij haar aan wat ze had gezegd, dat ze had beloofd met hem naar het danspaviljoen te gaan, en niet met Böttcher. Hij is rustig en bedaard, hij spreekt niet eens met stemverheffing. Maar ze blijft hem recht in zijn gezicht schreeuwen. Hij wil haar arm weer pakken, nu om te proberen haar te kalmeren – ze staan in de deuropening en op straat zijn mensen gestopt en omgedraaid om te zien wat er aan de hand is – als ze zich omdraait en met beide vuisten begint te slaan. Hij staat haar in de weg. Schreeuwt ze. Hij moet wegwezen. Schreeuwt ze. Nog steeds met die schelle, uitzinnige stem die hij niet herkent. En als hij met zijn hand de sabelkling pakt, doet hij dat nog altijd zonder er ook maar enige gedachte aan te wijden. Hij wil haar alleen maar tot zwijgen brengen. Maar ze blijft slaan, hard nu, in zijn gezicht nog wel; en ze maakt ook aanstalten om een van de mensen die op straat zijn blijven staan te hulp te roepen, alsof iemand haar moet ontzetten (terwijl hij nog nooit iets kwaads tegen haar in de zin heeft gehad), en dan is het alsof hij zich niet langer kan bedwingen. Hij pakt het wapen steviger vast en duwt de kling omhoog, en wanneer ze tegen hem aan leunt alsof ze meer steun zoekt tegen zijn schouders, brengt hij hem met een krachtige stoot nog verder naar boven. En als hij daarna blijft stoten, dan is dat alleen maar om de kling vrij te maken en haar van zich af te duwen. En haar ogen worden groot en wijd en open, alsof ze verbaasd is, en met een voorzichtige, bijna vertrouwensvolle beweging draait ze haar bovenlichaam, borst en hals naar het zijne, legt haar handen op zijn schouders en laat haar hoofd rusten tegen zijn hals. Dan wil hij haar steunen, liefdevol steunen en

dragen, maar als hij haar langzaam vallende lichaam probeert op te vangen, is de mond die ze naar de zijne brengt niet meer haar mond, maar enkel een grote keelholte waaruit donker, zwart bloed opwelt. Er zit bloed op zijn borst en op zijn handen. En op straat weerspiegelen alle gezichten het zijne, tonen ze dezelfde wanhoop die hij voelt, dezelfde ontzetting omdat het lichaam dat hij net nog in zijn armen hield niet meer de kracht heeft om zich staande te houden, maar op de grond valt. En dan is zijn sabelkling niet langer te verbergen. Hij kijkt ernaar, zij kijken ernaar; hij spreidt zijn armen uit en loopt wankelend in hun richting, met een soort vertraging in zijn bewegingen, alsof hij een poging wil doen om het uit te leggen. Maar zij zien alleen dat hij haar bloed op zijn armen en zijn borst heeft, en dat hij de kling nog in zijn hand heeft, en ze deinzen angstig terug. En verderop roept iemand *grijp hem* en dan begint hij te rennen, eerst met lange, als het ware aarzelende passen, maar dan steeds sneller, de Sandgasse uit, de Rossplatz op. Hoewel de meeste mensen voor hem uit de weg gaan, komen er andere achter hem aan, hij ziet ze uit een ooghoek, hij hoort een politieman op zijn fluit blazen en hij weet dat hij zich van de sabelkling moet ontdoen, en dan ziet hij de vijver voor zich, en hij smijt de kling weg zonder te kijken waar hij terechtkomt, en dan krijgen ze hem te pakken en dan is het eindelijk afgelopen, mevrouw Woost, zijn Johanna, is dood, de vrouw van wie hij zielsveel houdt, is dood en dat heeft hij gedaan en nu is ze dood.

Hij zit alleen in de cel die ze hem hebben toegewezen. Er valt licht binnen door een getralied raam hoog boven in de ene muur en overdag wordt de hete lucht dik en benauwend zwaar om te ademen, en dan trekt hij zich instinctief terug in de schaduw helemaal in de hoek. Daar zit hij uren op zijn hurken, met zijn benen tegen zijn borst opgetrokken, en krast hij met zijn vingers op de muur van de cel, tot er een dikke laag vuil en schraapsel onder zijn nagels zit. In de muur zijn de sporen te zien van alle mensen die hier voor hem hebben gezeten, schuttingwoorden en ingekerfde tekeningen waarvan hij niet kan zien wat ze voorstellen. Het idee bekruipt hem dat de kale gevangenis-muur als het ware een stuk huid is dat langzaam wordt aangevreten, de eigen huid van de gevangenen. Veel stemmen dringen hier niet door; verderop in de gang wel, waar de andere gevangenen zitten, maar in zijn eigen hoofd is het leeg en eigenaardig geluidloos. Hij kan emmers horen omvallen op de binnenplaats, en het geluid van een paard-en-wagen die onder de arcade door komt, geroep van de menners, het gerammel van de halster en de kettingen wanneer het paard wordt afgetuigd en de stal in wordt geleid. Het geluid verflauwt tegen de namiddag, wanneer het licht in de cel vervaagt, en wanneer het donker wordt valt hij in slaap zonder dat hij het merkt, en hij slaapt de hele nacht de slaap van de uitgeputte, leeg en zonder gedachten.

In alle vroegte, bij het aanbreken van de dag, als er nog maar een dun, grijs-grauw licht tot de cel doordringt, komt de bewaker met het ontbijt; hij vult ook het water aan en leegt de latrine-emmer. Het ontbijt bestaat uit brood dat in een lepel melk gedrenkt is en koffie. Hij eet en drinkt gedachteloos, doet

zijn behoefte in de stinkende emmer in de hoek en gaat weer slapen, terwijl het licht als een kopglas over de geschaafde huid van de cel gaat. Als het licht de brits waarop hij ligt voorbij is, komt de bewaker met het middageten: een bak waterige soep met een paar hompjes draderig vlees en brood erin. Er zijn meerdere bewakers, maar twee komen het vaakst. De ene heet Wolf en is een lange, dunne, wat oudere man met een kromme rug, een spitse neus en diepliggende slapen; hij voert zijn dagelijkse taken in de cel van W. uit met zijn ogen op de grond gericht en met besliste maar bijna slaapwandelende bewegingen. De andere heet Conrad en die heeft een groot, stijf, openhartig gezicht met kogelronde, starende ogen onder forse, boogvormige wenkbrauwen. Zijn hele gezicht ziet eruit alsof het in hout is uitgesneden. Conrad probeert op allerlei manieren met hem in gesprek te komen. Als hij ochtendienst heeft, hoort hij hem al fluiten, neuriën en hardop in zichzelf praten lang voordat hij met zware, sloffende tred het ontbijt komt brengen. Het is de eerste keer dat ik brood geef aan een moordenaar, zegt hij terwijl hij de celdeur van het slot haalt. Hij wil alles tot in detail weten. Verzette het slachtoffer zich toen hij de moord pleegde? En zo ja, met hoeveel geweld? Deed ze nog een bepaalde uitspraak toen de dodelijke klap viel? Je hoort toch weleens dat mensen in hun laatste ogenblikken glasheldere dingen zeggen. En wat was het eigenlijk voor vrouw, Woyzeck? Iedereen wist immers hoe het met de vrouwtjes zat: de lippen zeggen het ene, het hart het andere, als ze al een hart hebben, en niet alleen maar een vochtige schoot en zondige gedachten. Maar Woyzeck geeft geen antwoord, hij zit op de brits en kijkt naar zijn handen. Moordenaarshanden. Ze was het liefste, engelachtigste wezen dat ik ooit heb gekend, zegt hij fluisterend. Ze had het edelste hart, en had altijd een geschenkje of een goed woordje over voor een arme. Conrad kijkt hem aan met zijn uitdrukkingloze houtenmaskergezicht. Als hij er al iets van vindt of denkt, dan zegt hij het niet, hij pakt alleen de latrine-emmer en gaat weg.

Conrad heeft bij zijn tweede of derde bezoek Woyzecks advocaat en zijn biechtvader bij zich. Goede Wil en Kwelling, zoals W. hen later zal gaan noemen.

De advocaat en de dominee zijn broers, maar ze zijn in bijna alles elkaars tegenovergestelde. Advocaat Hänsel is een energieke, rusteloze man. Niet in staat stil te blijven staan loopt hij voortdurend voorovergebogen, alsof zijn lange bovenlijf de rest van zijn lichaam naar de grond drukt, en daardoor ziet

zijn hoofd met zijn toegeknepen ogen er enigszins hagedisachtig uit. Zijn broer, dominee Hänsel, is van nature niet groot, maar heeft een imposant figuur, alsof zijn lichaam en ziel door zijn ambt aan het gisten zijn geraakt. Terwijl zijn broer, de advocaat, het woord neemt, de draad verliest en rusteloos van de ene naar de andere muur van de cel draaft, blijft dominee Hänsel bij de deur staan, alsof hij daar vastgeplakt is. Zijn gezicht is ook vastgeplakt: alleen zijn ogen geven uitdrukking aan het onbehagen dat hij voelt wanneer ze heen en weer dwalen tussen de gevangene (W.) en het luikje van de celdeur, waarin Conrads gezicht zich nog aftekent.

Advocaat Hänsel is echter vol vertrouwen. Hij zegt dat W.'s vroegere huisbaas, de krantenbezorger Haase, een goed woordje voor hem heeft gedaan. Op diens initiatief zijn er ook artikelen en petitie's in de krant verschenen. In zijn onpeilbare goedheid heeft Haase ook bezworen dat niet alleen hij maar ook verschillende vrienden en kennissen desgewenst kunnen getuigen dat W. in wezen kalm en vreedzaam van aard is en onmogelijk zo'n misdaad kan hebben begaan, tenzij hij in een staat van uiterste verbijstering verkeerde.

Als W.'s zaak maar nuchter wordt onderzocht zal hij zien dat alles helemaal in orde komt!

Maar terwijl de advocaat al deze verzekeringen uitspreekt, is zijn blik alweer op iets anders gericht. Hij slaat met één hand tegen de celdeur om de aandacht van de bewaker te trekken. Maar Conrads gezicht zit al in het luik, alsof hij en het luik een schilderij zijn dat daar al decennia hangt.

Goede Wil gaat dus, maar Kweuling blijft.

Dominee Hänsel kijkt naar W. met een glimlachje dat niet groot genoeg is om de afschuw die hij voelt te maskeren.

Hänsel (dominee). Aan het onheil dat u over zichzelf heeft afgeroepen kan ik niets doen, maar ik kan u wellicht bijstaan in uw grote verdwazing.

W. houdt zijn handen op schoot. Als hij ze openlegt voelen ze aan als twee open wonden. Wat doe je met je handen als ze gewond zijn? Je kunt ze nergens voor gebruiken en je kunt je er ook niet van bevrijden. Hij kijkt dominee Hänsel aan en zijn blik moet iets smekends hebben gehad, want even lijkt er enige verzachting te komen in de stugge houding van de dominee.

Hänsel (dominee). Ik ben gekomen om u bij te staan in uw grote verdwazing en onrust, Woyzeck. En om, zo mogelijk, uw hevige pijnen te verzachten. (Johanna, Johanna...!)

Hänsel (dominee). Hebt u zich ooit afgevraagd wat Gods plan met u was?

Dagen, weken verstrijken op deze manier.

Op een ochtend verschijnt Conrad in het gezelschap van twee andere gevangenebewaarders, en Conrad zegt dat Woyzeck er nu zeker voor moet zorgen dat hij zich gedraagt, want hij heeft hoog bezoek.

Conrad praat met zijn lippen in een brede grijns getrokken, alsof hij eigenlijk iets anders bedoelt. Opeens is het Woyzeck duidelijk dat er geen gerechtelijk onderzoek komt, dat hij zelfs geen vonnis zal krijgen, maar dat ze zich van hem zullen ontdoen zoals ze zich van gewonde en onbruikbare dieren ontdoen, met de haal van een mes door de keel of een schot in de nek. En voor de eerste keer sinds hij hierheen is gebracht voelt hij weer iets van de oude wrevel in zich opkomen, iets van de schaamte van iemand die altijd onrechtvaardig is behandeld en nooit zelf aan het woord is gelaten, die nooit pen of papier krijgt om zijn naasten en geliefden te schrijven of zelfs maar de balans mag opmaken voordat hij dit aardse leven verlaat, en God mag weten dat hij genoeg schulden heeft om af te doen.

Maar als hij dat probeert te zeggen, in eerste instantie tegen Conrad omdat die het dichtstbij is, slaat die hem hard tegen zijn hoofd en draait hij hem de armen op de rug. Op die manier samengevoegd struikelen gevangene en bewaker door een lange gang, een trap op en een verhoorkamer in. Het duurt even voordat hij beseft dat het dezelfde kamer is als die waar hij een paar weken eerder naartoe werd gebracht. Ditmaal zit die echter vol met allerlei hoge heren. Meneer Richter, de gevangeniscommandant, is er, evenals de beide politieagenten die hem de eerste keer verhoorden. En een schrijver die doodstil, ogenschijnlijk doodsbenauwd, achter zijn lessenaar staat. En verder de gevangenisarts, een oudere, corpulente man met borstelige wenkbrauwen die door de anderen wordt aangesproken als dokter Stöhrer. Ook advocaat Hänsel is er, met zijn lange, angstig voorovergebogen lichaam en zijn vluchtige glimlachje.

Het middelpunt van dit gezelschap is echter niet een van deze heren, maar een oudere man die door zijn geringe lengte aanvankelijk nauwelijks te onderscheiden is in het groepje geüniformeerde bewakers en agenten.

Meneer de hofraad Clarus is hier om u te onderzoeken, zegt gevangeniscommandant Richter wanneer het tumult dat zijn komst heeft veroorzaakt enigszins is gaan liggen en hij naar dit mannetje toe wordt geduwd. U wordt verzocht u van uw gevangenskleding te ontdoen.

Ze komen met twee man van de bewaking op hem af om hem zijn kleren

uit te trekken. Hij krimpt instinctief ineen als ze hem aanraken. Zijn oude instinct, dat hem altijd kwelt wanneer er te veel beweging om hem heen is en hij bang is voor klappen of reprimandes, ontwaakt weer. Meteen kan hij ook niemand in de kamer meer afzonderlijk waarnemen, ze vallen als kegels tegen elkaar aan. Hij trilt over zijn hele lichaam, maar de bewakers zijn resoluut. Terwijl een van hen zijn handen in een stevige greep houdt, trekt de ander zijn bevleete broek naar beneden en zijn bloes over zijn schouders en hoofd.

Ze staan nu in een kring om hem heen, en hij in het midden: naakt, trillend. Als een dier. Sommigen lachen openlijk, anderen houden hun ogen schaamteloos gericht op zijn geslacht, waar hij beide handen tegenaan drukt. Weer anderen kijken weg, alsof de aanblik van deze man in al zijn dierlijke mistroostigheid hun te veel is.

De enige die geen oog voor hem lijkt te hebben, voor niemand trouwens, is de piepkleine rechter-commissaris, de hofraad. Terwijl W. werd uitgekled heeft Clarus een grote zwarte tas met messingslot opengemaakt en midden op het bureau gezet, en daar haalt hij nu zonder zichtbare haast verschillende instrumenten uit. Clarus pakt W.'s arm, voelt de hartslag in zijn pols en aan de zijkant van zijn hals, kijkt in zijn beide ogen, luistert naar zijn ademhaling met een slangetje tegen zijn borst en rug, en knijpt en duwt waar hij maar kan, zelfs in zijn gezicht.

En, kan Woyzeck vertellen over de stemmen die hij zegt te hebben gehoord? Met welk oor was dat?

Gelach in de kamer.

En wat voor soort geluid maakten de stemmen?

Weer gelach, mensen praten opgewekt met elkaar.

Was het ruisend of – wat zei u? – eerder waterig...?

En als hij niet-begrijpend kijkt, herhaalt Clarus elk woord heel langzaam en met overdreven armbewegingen, alsof hij hardhorend is.

Was het bij dit oor? Of was het misschien hier, aan de bovenkant?

Hij klopt hard op de schedel boven zijn linkeroor, en als W., om zich te beschermen, beide armen voor zijn hoofd houdt, beginnen sommigen in de kamer te lachen. Ook de hofraad krijgt een glimlach op zijn gezicht, misschien een beetje gespannen, alsof hij wil laten zien dat hij zich bewust is van de vermakelijkheid, maar dat zijn plichtsbesef en zijn beroepseer hem beletten daaraan deel te nemen. Als de lach is weggestorven richt hij zich in zijn volle

geringe lengte op, trekt een serieus gezicht en schraapt zijn keel.

Nu mag iedereen de kamer uit gaan, dan kunnen de delinquent en ik nog even onder vier ogen met elkaar babbelen. De schrijver mag blijven.

Het groepje mensen verlaat de verhoorkamer in aanhoudende vrolijkheid, terwijl de schrijver besluiteloos en angstig bij zijn lessenaar blijft staan en W. schielijk zijn kleren weer aantrekt. Enigszins omstandig neemt de hofraad plaats achter het bureau en stopt hij alle onderzoeksattributen terug in zijn grote tas. Binnen bereik vanaf zijn plaats achter het bureau hangt een belle-tje, dat via een koord aan het plafond verbonden is met een soortgelijke bel in het wachtlokaal ernaast, zodat hij hulp kan inroepen als de delinquent gewelddadig mocht worden. Meneer de hofraad ziet er echter niet uit alsof hij bang is dat dat zou kunnen gebeuren. Hij kijkt W. onderzoekend aan, niet nieuwsgierig, maar indringend en toch ook onverschillig. Uiteindelijk verschijnt er iets wat op een glimlach lijkt op Clarus' droge gezicht. Het is geen gewone glimlach, maar meer alsof zijn gezichtshuid openbarst en er een glad rijtje tanden zichtbaar wordt.

De inquisiet mag gaan zitten, zegt de hofraad, en hij maakt een gebaar naar de stoel die naast het bureau staat, en zodra W. gaat zitten, maakt de schrijver zich klaar achter zijn lessenaar.

Clarus. Advocaat Hänsel is zo oordeelkundig geweest om mij bij voorbaat mede te delen dat de inquisiet kalm en vreedzaam van aard is. In wezen. Is dat een waarneming die met de waarheid overeenkomt?

Woyzeck. Daar durf ik mij niet over uit te spreken, meneer de hofraad. Dat moeten anderen...

Clarus. De daad die u hebt gepleegd moet dus hebben plaatsgevonden in een toestand van plotseling opgekomen verstandsverbijstering. U moet de bezinning simpelweg totaal verloren hebben. Een zo beestachtige daad plegen, zonder een greintje gewetensnood, en dan ook nog voor het oog van iedereen, is immers niet op een andere manier te verklaren, nietwaar? Vooropgesteld dat u op dat moment niet dronken was, en de beide agenten die u hebben gearresteerd verklaren dat u dat niet was, in ieder geval niet meer dan anders. Is dat zo? Was u onder invloed van sterkedrank?

Woyzeck. Nee.

Clarus. Kunnen we dan in het protocol opnemen dat de delinquent geen benul heeft van hoe en waarom hij deze daad heeft begaan en dat sterkedrank er niets mee te maken had?